

การเมืองเรื่องภาษาในสังคมไทย

The Politics on Languages in Thai Society

ปนัดดา บุญยสาระนัย

Panadda Boonyasaranai

บทคัดย่อ

ภาษาของคนทุกกลุ่มถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมและระบบภูมิปัญญาที่ต้องใช้เวลาในการสร้างสรรค์และสั่งสมสืบทอดกันมาอย่างยาวนานหลายชั่วรุ่นคน แม้ว่าในด้านหนึ่งภาษาจะทำหน้าที่เป็นเครื่องมือในการติดต่อสื่อสารระหว่างกันของคนในสังคม เป็นตัวบ่งชี้อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ (Ethnic identity marker) แต่ในอีกด้านหนึ่งภาษายังเป็นเทคโนโลยีทางอำนาจ (Technology of power) ชนิดหนึ่ง ที่ถูกนำมาใช้ในการประกอบสร้างตัวตนของชาติด้วยการสถาปนาอำนาจภาษาแห่งชาติ (National language) ขึ้น ในขณะที่อำนาจของภาษาแห่งชาติทรงพลังมากขึ้น ๆ พร้อมกันนั้นก็เกิดการกดทับ เบียดขับ หรือย่อยสลายพลังของชุมชนภาษาอื่น ๆ ในรัฐชาติให้อ่อนด้อยลงจนถึงสูญสิ้นไปด้วยเช่นเดียวกัน สังคมไทยซึ่งเป็นสังคมพหุภาษา (Multilingual society) มีประวัติศาสตร์และแบบแผนวิถีทางสังคมวัฒนธรรมที่สะท้อนอย่างชัดเจนตลอดมาว่า ดำรงอยู่บนความอุดมมั่งคั่งด้วยวิถีวัฒนธรรมของชุมชนหลากหลายชาติพันธุ์หลายภาษาประกอบไปด้วยชุมชนชาติพันธุ์ที่ใช้ภาษาตระกูลไท-ไทย และชุมชนชาติพันธุ์ที่มีการใช้ภาษาอื่น ๆ นอกเหนือจากภาษาไทย-ไทย เช่น ชุมชนชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงในภาคเหนือ ชุมชนผู้ใช้ภาษาลาว ภาษาเขมร ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ชุมชนผู้ใช้ภาษามอญในภาคตะวันตก ชุมชนผู้ใช้ภาษามลายูในภาคใต้ ฯลฯ เป็นต้น หากแต่ปฏิบัติการต่าง ๆ ของรัฐไทยผ่านระบบการศึกษา การเมืองการ

ปกครอง การพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม กลับมุ่งสถาปนาแต่เพียงอำนาจในภาษาแห่งรัฐหรือภาษาไทยมาตรฐานเท่านั้น โดยการดำเนินนโยบายเอกภาษามาตั้งแต่ยุคสร้างรัฐชาติจนถึงยุคเทคโนโลยีการสื่อสารไร้พรมแดนในปัจจุบัน ภาวะเช่นนี้ได้สร้างสมสภาวะการกดทับและเบียดขับสังคมภาษาอื่นๆ ที่ดำรงอยู่ในประเทศให้อยู่ในสภาพที่ไร้คุณค่า ไร้พลัง ไร้พื้นที่ทางสังคม มาเป็นเวลานาน อย่างไรก็ตาม พบว่าชุมชนหลากหลายเหล่านี้ก็ได้ยอมจำนนต่อการดำเนินตามนโยบายเอกภาษาเสียทีเดียว แต่กลับพยายามแสวงหาวิธีการตั้งรับต่อรอง และต่อสู้กับเทคโนโลยีทางอำนาจของภาษาแห่งรัฐ ไม่เพียงเพื่อการดำรงรักษาวัฒนธรรมทางภาษาของตนเท่านั้น แต่เป็นการสร้างพื้นที่ทางสังคมให้แก่ชุมชนภาษาของตนด้วย บทความนี้มุ่งทำความเข้าใจสังคมไทยในฐานะที่เป็นสังคมพหุภาษาที่อยู่ภายใต้การดำเนินนโยบายเอกภาษา ซึ่งส่งผลให้เกิดกระแสการต่อรองและต่อสู้ของชุมชนภาษาชาติพันธุ์ เพื่อสร้างพื้นที่ทางสังคมให้แก่ชุมชนภาษาของตนผ่านปฏิบัติการในรูปแบบต่างๆ

คำสำคัญ: ภาษา, การเมือง, รัฐชาติ, ชาติพันธุ์, พหุวัฒนธรรมนิยม

Abstract

Language is a part of culture and wisdom of all human being. It takes time to create and transfer from generation to generation. Language is not only tool of communication of people in society and ethnic marker but it is also a technology of power for construction the body of nation state by the construction of national language. While power of national language has increased, at the same time other languages in the nation state is excluded and oppressed. Thailand as a multilingual society, its history and culture have shown the prosperous diversity of linguistic and ethnicity community. It comprises of the Thai and non-Thai speaking communities such as the ethnic minorities languages in the highland communities in the north, the Lao and Khmer speakers in the northeast, Mon speakers in the west and the Thai-Malay speaking communities in the south. The state practices through the education system, politics, socio-economic development intend to construct the power of national language by a monolingual policy, since the modern nation-state had been built up to the present. However, there are several movements of minority language communities in responding to and negotiating with the monolingual policy and technology of power of the state. This is not only the linguistic revitalization and preservation but also the construction of their social space. This article attempts to understand and analyze the politics of languages in Thailand under the implementation of monolingual policy that causes the confrontation and negotiation of the ethno-linguistic communities for their social space construction.

Keywords: Language, Politics, Nation-state, Multiculturalism

สังคมพหุภาษา ฐานรากของสังคมไทย

แม้ว่าภาษาไทยถิ่นกรุงเทพฯ ได้ถูกทำให้มีมาตรฐาน (standardization) และถูกกำหนดให้เป็นภาษาราชการ (official language) และภาษาประจำชาติ (national language) ของประเทศไทย เพื่อนำมาใช้เป็นภาษากลางในการติดต่อสื่อสารอย่างเป็นทางการทั้งในส่วนราชการ ภาคธุรกิจ ภาคสื่อสารมวลชนสาธารณะ และในระบบการศึกษา แต่ในปฏิบัติการจริงตามชีวิตประจำวันของประชาชนทั่วประเทศล้วนเป็นปฏิบัติการทางภาษาที่เต็มไปด้วยความหลากหลายทั้งสิ้น Keyes (2003) ได้เสนอภาพความหลากหลายทางภาษาของผู้คนในอาณาจักรสยามในช่วงปลายศตวรรษที่ 19 ไว้ว่ามีผู้ใช้ภาษาสยาม (ไทยกลาง และคำราชาศัพท์) อยู่ในพื้นที่สยามตอนกลาง ประมาณร้อยละ 15 ผู้ใช้ภาษาลาวและภาษาคำเมืองในพื้นที่ภาคเหนือและภาคอีสานของสยามรวมถึงลาว ประมาณร้อยละ 55 ผู้ใช้ภาษาปักษ์ใต้ ประมาณร้อยละ 4 อยู่ในตอนเหนือของคาบสมุทรมาเลย์ มีผู้ใช้ภาษาเขมร ภาษามอญ และภาษาออสโตรเอเชียติกอื่นๆ ประมาณร้อยละ 12 อยู่ในภาคตะวันออก ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือ และภาคตะวันตกของอาณาจักรสยาม นอกจากนี้ยังมีผู้ใช้ภาษาจีนอีกประมาณร้อยละ 4 และในภาคใต้ของไทยยังมีผู้ใช้ภาษามลายูและภาษาอื่นๆ ในตระกูลออสโตรนีเซียนประมาณร้อยละ 9 และอีกร้อยละ 1 เป็นภาษาอื่นๆ ที่เหลือ ซึ่งหากพิจารณาจำนวนผู้พูดภาษาไทยกลางในช่วงเวลานั้นจะเห็นได้ว่าเป็นเพียงประชาชนส่วนน้อยเพียงร้อยละ 15 จากประชาชนทั้งหมด ปัจจุบันจำนวนประชากรในประเทศไทยกว่า 60 ล้านคน ประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่มีการใช้ภาษาพูดที่ต่างกันไปถึงกว่า 60 กลุ่มภาษา ประชาชนไทยที่พูดภาษาไทยถิ่นกรุงเทพฯ มีอยู่เพียงประมาณร้อยละ 25 ขณะที่อีกกว่าร้อยละ 55 พูดภาษาไทยสำเนียงอื่นๆ และที่เหลืออีกประมาณร้อยละ 20 ก็เป็นประชาชนไทยที่พูดภาษาอื่นๆ ที่ไม่ใช่ภาษาตระกูลไท (ยุคติ, 2551; สุวิไล, 2551)

งานศึกษาทางภาษาศาสตร์ของสุวิไล เปรมศรีรัตน์ และคณะ (2547) ได้เก็บข้อมูลทางภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในประเทศไทยเพื่อจัดทำแผนที่ภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในประเทศไทย ได้จำแนกภาษาต่างๆ ที่ประชาชน

ใช้พูดในปฏิบัติการชีวิตประจำวันไว้กว่า 60 กลุ่มภาษา ซึ่งมีลักษณะความสัมพันธ์ร่วมเชื้อสายทางภาษา ที่สามารถแบ่งออกได้เป็น 5 ตระกูลภาษาลำคัญ ได้แก่

- 1) ภาษาตระกูลไท (Tai language family) มีจำนวน 24 กลุ่มภาษา ได้แก่ ภาษาไทยกลาง ไทยปักษ์ใต้ ไทยตากใบ ไทยโคราช ไทยเลย ไทยใหญ่ ไทยจีน (จีน) ไทยลื้อ ไทยดำ (โซ่ง) ไทยยวน (คำเมือง) ไทยยอง ไทยหย่า แสก ไย้ ญ้อ กะเลิง ลาวเวียง ลาวหล่ม ลาวตี้ ลาวครั่ง ลาวแวง ลาวใต้ ลาวอีสาน ผู้ไทย ผู้พูดภาษาในตระกูลไทนี้เป็นประชากรส่วนใหญ่ของประเทศมีจำนวนประมาณร้อยละ 80 ของประชากรทั้งหมด และในจำนวนนี้มีผู้พูดภาษาไทยกลางอยู่เพียงร้อยละ 25 ขณะที่ภาษาอื่นๆ ในตระกูลไทรวมอีกประมาณร้อยละ 55 กลับมีสถานะเป็นเพียงภาษาของชนกลุ่มน้อยในประเทศไทยเท่านั้น อย่างไรก็ตามพบว่าภาษาในตระกูลไทจำนวนหนึ่ง นอกจากจะมีผู้พูดอยู่ในประเทศไทยแล้ว ยังมีความสัมพันธ์ทางภาษากับผู้พูดในประเทศเพื่อนบ้านทั้งในประเทศพม่า ลาว จีน และเวียดนามด้วย
- 2) ภาษาตระกูลออสโตรเอเชียติก (Austroasiatic language family) มีจำนวน 23 กลุ่มภาษา ได้แก่ ภาษามอญ เขมร เวียดนาม ขมุ มัล (ปรัย) ปะหล่อง (ตะอาง) ว้า ละเวือะ (ลัวะ) ละเม็ด ปลั่ง มลาบรี ไล่ ไล่ (ทะวืง) ชอง กะซอง ชัมเร ชะโอง ชูอง กะตู ญาย (ส่วย) ญอ บรู ญัฮกูร มานี (เกนซิว) นักวิชาการทางภาษาเชื่อกันว่าผู้พูดภาษาในตระกูลนี้เป็นกลุ่มชนดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ในดินแดนตอนกลางของประเทศไทยและดินแดนเอเชียอาคเนย์
- 3) ภาษาตระกูลจีน-ทิเบต (Sino-Tibetan language family) มีจำนวน 18 กลุ่มภาษา ได้แก่ ภาษาจีนกลุ่มต่างๆ ซึ่งมีผู้พูดกระจายตัวอยู่ในเขตตัวเมืองทั่วประเทศ เช่น ภาษาแต้จิ๋ว กวางตุ้ง ฮักกา ไหหลำ ชกเกียน ยูนนาน และภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่กระจายตัวอยู่บนพื้นที่สูงในภาคตะวันตกและภาคเหนือติดต่อกับประเทศพม่า เช่น ภาษาพม่า

ภาษากะเหรี่ยงสะกอ ภาษากะเหรี่ยงโป ภาษาจิงพอ (คะฉิ่น) ภาษา
อ่าข่า ภาษาลีซู ภาษาลาหู่ ภาษาบิซู ภาษาอิมปี ภาษาปะโอ ภาษา
คะยา ภาษาปะดอง

- 4) ภาษาตระกูลออสโตรเนเซียน (Austronesian or Malayo-Polynesian language family) มีจำนวน 4 กลุ่มหลัก ซึ่งเป็นภาษาของผู้พูดที่เป็นกลุ่มชนพื้นเมืองที่กระจายตัวอาศัยอยู่ตามหมู่เกาะทางตอนใต้ของประเทศ ได้แก่ ภาษามลายู ภาษามอแกน (มอเกลิน) ภาษาอูรักลาไว
- 5) ภาษาตระกูลม้ง-เมี่ยน (Hmong-Mien language family) มีจำนวน 2 กลุ่มภาษาหลัก ได้แก่ ภาษาม้ง และภาษาเมี่ยน

ในส่วนของอักษรตัวเขียน นอกจากอักษรสยามที่พัฒนาจากอักษรสุโขทัยมาเป็นอักษรไทย ใช้ในตอนกลางของประเทศจนกระทั่งได้กลายเป็นตัวเขียนภาษาไทยมาตรฐานมาจนถึงปัจจุบันแล้ว ก็ยังมีการใช้ตัวอักษรเขียนอื่น ๆ สำหรับภาษาต่าง ๆ ที่มีการใช้อยู่ในประเทศไทยในช่วงต้นศตวรรษที่ 19 อีกด้วย กล่าวคือ มีการใช้ *อักษรลาวเวียง* หรือ *ตัวเวียง* ในหมู่ผู้พูดภาษาลาวในภาคอีสานของไทย *อักษรตัวธรรม* หรืออักษรของกลุ่มผู้พูดภาษาตระกูลไทในภาคเหนือและภาคอีสานของไทย (มีการใช้อักษรนี้ร่วมกันในหมู่ชาวไทยในประเทศไทย ลาว พม่า และสิบสองปันนาของจีน) ในภาคเหนือได้พัฒนาอักษรนี้ต่อมา เรียกว่า *ตัวเมือง* หรือ *อักษรล้านนา* *อักษรมอญ* มีใช้ในหมู่ชาวมอญทางภาคกลางของประเทศ *อักษรขอม* ซึ่งพัฒนามาจากอักษรขอมโบราณ มีใช้มากในกลุ่มผู้ใช้ภาษาบาลีในตอนกลางของประเทศ *อักษรเขมร* มีใช้ในกลุ่มผู้ใช้ภาษาเขมร และภาษาบาลี ในภาคอีสานของไทย (รวมถึงทางตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศกัมพูชา) *อักษรจีน* มีใช้ในหมู่ผู้พูดภาษาจีนต่าง ๆ ทั้งในกรุงเทพและจังหวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศ นอกจากนี้ยังมีกลุ่มชาติพันธุ์เมี่ยน ที่เคยใช้อักษรจีนในการเขียนบันทึกต่าง ๆ ด้วย *อักษรยาวี* ใช้ในหมู่ผู้พูดภาษามาลายู ภาษาเปอร์เซีย ภาษาอารบิก ในจังหวัดตอนใต้สุดของประเทศ ส่วนกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ บนที่สูงทางภาคเหนือไม่มีตัวอักษรใช้ในการเขียน ยกเว้น

ชาวกะเหรี่ยง (ปกาเกอะญอ) ซึ่งมีอักษรกะเหรี่ยงที่พัฒนามาจากอักษรอณูและอักษรพม่า ซึ่งชาวกะเหรี่ยงเรียกอักษรนี้ว่า หลิวา ในกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ไม่มีอักษรเขียนในภาษาของตน แม้ว่าจะมีความพยายามประดิษฐ์รูปอักษรเขียนขึ้นมาใช้บ้างแต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จ เช่นในกลุ่มชาวม้ง มีผู้พยายามประดิษฐ์ตัวอักษรม้งขึ้น (Smalley, et al., 1990) แต่ก็ไม่มีผู้นิยมใช้แพร่หลาย ปัจจุบันนี้ชาวม้งและกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ใช้ภาษาเขียนที่เป็นอักษรโรมันซึ่งมีขัณนาวิธีที่เผยแพร่ผ่านศาสนาคริสต์ได้ประดิษฐ์ขึ้น (Keyes, 2003; Smalley et al., 1990)

จากการดำรงอยู่ร่วมกันท่ามกลางความหลากหลายทางภาษาทั้งที่เป็นภาษาพูดและภาษาเขียนของประชากรในประเทศไทยตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน ทำให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่าในปฏิบัติการชีวิตประจำวันของผู้คนส่วนใหญ่ล้วนเป็นปฏิบัติการที่ใช้ภาษาสองภาษาขึ้นไปทั้งสิ้น กล่าวคือ ใช้ภาษาของกลุ่มตนเองกันในครอบครัวและในหมู่บ้าน ใช้ภาษากลางของท้องถิ่นในแต่ละภูมิภาคในการติดต่อซื้อขายกันทั้งในท้องถิ่น และใช้ภาษาไทยกลางในการติดต่อที่เป็นทางการ ในโรงเรียน และสถานที่ราชการต่างๆ เช่น ในชุมชนชาวลัวะในจังหวัดแม่ฮ่องสอน ชาวลัวะจะใช้ภาษาของตนเองสื่อสารกันในครัวเรือนและในชุมชนของตน เมื่อมีการติดต่อสัมพันธ์กันข้ามกลุ่มวัฒนธรรมก็อาจใช้ภาษาคำเมืองหรือภาษาของกลุ่มที่ติดต่อค้าขายกัน เช่น ภาษากะเหรี่ยง ภาษาจีนฮ่อหรือภาษาไทยใหญ่ และเมื่อต้องเข้าไปในสถานที่ราชการต่างๆ ก็จะต้องใช้ภาษาไทยกลางเป็นภาษาหลัก ในชุมชนชาวไทยเชื้อสายเขมรในจังหวัดสุรินทร์ ก็จะใช้ภาษาเขมรในครอบครัวและในชุมชนเป็นหลัก ใช้ภาษาไทยอีสานเมื่อมีปฏิสัมพันธ์กับคนในท้องถิ่น และใช้ภาษาไทยกลางในพื้นที่ราชการ ชุมชนชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ก็เช่นกัน นอกจากจะใช้ภาษามลายูกันภายในครอบครัวและชุมชนแล้ว ก็ยังมีการใช้ภาษายาวี ภาษาอาหรับเพื่อใช้ในกิจกรรมทางศาสนาอิสลาม รวมทั้งยังมีการใช้ภาษาไทยปักษ์ใต้และภาษาจีนในชุมชนท้องถิ่น และยังคงใช้ภาษาไทยกลางในการติดต่อกับทางราชการเช่นเดียวกัน

อุดมการณ์ทางภาษาของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ไม่ได้เกิดขึ้นได้เพียงระยะเวลาสั้นๆ แต่ต้องอาศัยกระบวนการพัฒนาที่ยาวนานกว่าที่จะดำรงอยู่คู่กับ

คนกลุ่มนั้น ๆ และภาษาไม่ได้เป็นเพียงเครื่องมือในการติดต่อสื่อสารกันเท่านั้น แต่ภาษาเป็นกระบวนการของวิถีคิดทางสังคมและวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มชน และเมื่อสังคมประกอบขึ้นด้วยชุมชนหลากหลายภาษา สังคมจึงเป็นพื้นที่แห่งการปะทะประสานของชุมชนภาษาที่มีการเคลื่อนไหวมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันตลอดเวลา ทำให้เกิดการขยายพรมแดนการเรียนรู้จากภาษาหนึ่งไปสู่ภาษาอื่น ๆ ที่อยู่รายรอบ การเรียนรู้ของผู้คนจึงแผ่ขยายกว้างขวางออกไป ไม่ได้จำกัดหยุดนิ่งไว้แต่ภายในชุมชนภาษาใดเพียงภาษาเดียว (ยุกติ, 2551; สุวิไล, 2551) แต่กระบวนการเกิดขึ้นของภาษาประจำชาติ ซึ่งเป็นผลผลิตของการเมืองเรื่องอำนาจที่ทำให้ภาษาหนึ่งได้รับสิทธิพิเศษเหนือภาษาอื่น ๆ และมีได้เป็นเพียงกระบวนการสร้างความเป็นกลางในการใช้ภาษาร่วมกัน หรือเพื่อสร้างชุมชนในจินตนาการแห่งความเป็นชาติเท่านั้น หากแต่ยังเป็นการเบียดขับให้ภาษาอื่น ๆ ในประเทศตกอยู่ในสภาพที่ค่อย ๆ ถูกกระทำให้สูญสิ้นไปอีกด้วย¹

การที่ภาษาไทยกลางถูกประกอบสร้างให้มีสถานะที่เหนือกว่าภาษาอื่น ๆ ที่ใช้กันอยู่ในประเทศ อาจกล่าวได้ว่าเป็นผลผลิตหนึ่งของกระบวนการทางการเมือง ตามที่นิรุติเยอเคยเสนอว่า อำนาจไม่ได้อยู่ที่ตัวภาษา แต่อยู่ที่กลุ่มคนพูดที่มีอำนาจมากกว่าและได้สร้างมันขึ้นมาจากอำนาจที่เหนือกว่า (อ้างใน ประสิทธิ์, 2550) เป็นที่ทราบกันดีว่าในยุคของการสร้างชาตินั้น ภาษาแห่งชาติเป็นสิ่งที่ประกอบสร้างอย่างหนึ่งที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อยึดเหนี่ยวความเป็นชาติไว้ แต่คำถามที่น่าสนใจค้นหาคำตอบก็คือ กระบวนการสร้างภาษาแห่งชาติให้มีพลังอำนาจนั้นเกิดขึ้นได้อย่างไร?

สร้างชาติ สร้างภาษา

การศึกษาภาษาในทางภาษาศาสตร์เป็นการศึกษาถึงโครงสร้างต่าง ๆ ของภาษาตั้งแต่ระดับเสียง ระดับคำ ระดับประโยค ระดับข้อความ ไปจนถึงระดับความหมายและความสัมพันธ์กับส่วนอื่น ๆ ทางสังคมและวัฒนธรรม แต่การศึกษาภาษาในมิติทางสังคมศาสตร์หรือทางมานุษยวิทยา เป็นการศึกษาภาษาในฐานะที่เป็นปฏิบัติการอย่างหนึ่งของมนุษย์ที่มีปฏิสัมพันธ์กับส่วนอื่น ๆ

ในสังคม โดยมีความเชื่อว่าอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ไม่ได้เป็นสิ่งที่มีความคงที่แน่นอนตายตัว แต่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้น แล้วแต่ว่าจะเลือกสรรหยิบยกเอาส่วนใดหรือแง่มุมใดขึ้นมานำเสนอขึ้นเพื่อแสดงตัวตนทางชาติพันธุ์ สำนึกหรืออัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ที่สร้างขึ้นนี้สามารถปรับเปลี่ยนได้ ถูกรื้อถอนได้ และสามารถประกอบสร้างขึ้นใหม่ได้ โดยการมีปฏิสัมพันธ์กันของความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสังคมนั้น ซึ่งทำให้เกิดการต่อสู้ ตอบโต้ ต่อกันอย่างเป็นกระบวนการ และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในแต่ละช่วงเวลาของประวัติศาสตร์ ในแง่นี้อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ที่เกิดขึ้นจากจินตนาการทางภาษาจึงมีลักษณะเป็นกระบวนการเช่นเดียวกัน

อุดมการณ์ของภาษาประกอบไปด้วยจินตนาการและการสร้างปฏิบัติการของการใช้ภาษาในสามลักษณะ (Gal, 1998 อ้างใน ยุक्ति, 2551) คือ 1) กระบวนการสร้างภาพตัวแทน (iconization) เป็นการเลือกหยิบยกเอาลักษณะบางอย่างของภาษามาเป็นลักษณะตัวแทนเฉพาะของสังคม 2) กระบวนการแบ่งแยกความแตกต่างของสังคมเพิ่มซ้ำขึ้น (recursive-ness) เป็นการแยกอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของภาษาออกมาจากความแตกต่างประการแรก ทำให้เกิดเป็นกลุ่มย่อยของภาษาและอัตลักษณ์ของภาษา 3) การลบล้างภาษา (erasure) เป็นการทำให้ภาษาสาบสูญไป เช่นเดียวกับที่ เบเนดิก แอนเดอร์สัน (1983) แสดงให้เห็นว่า กระบวนการก่อตัวสร้างรัฐชาติสมัยใหม่ไม่ได้เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติแต่เป็นสิ่งที่ประดิษฐ์ทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง โดยใช้ปัจจัยเครื่องมือหลายอย่าง ทั้งทางประวัติศาสตร์ ศาสนา แผนที่ สำนะโนประชากร ความทรงจำ สำนึกร่วมทางเชื้อชาติและความรักชาติ นอกจากนั้นแล้วอุดมการณ์ทางภาษาซึ่งประกอบด้วยจินตนาการและปฏิบัติการทางภาษาก็ได้ถูกนำมาใช้ในการสร้างจินตนาการความเป็นชาติด้วย โดยกระบวนการสร้างภาษาเขียนหรือการสร้างมาตรฐานของภาษาแห่งชาติขึ้นเป็นภาพตัวแทนแห่งจิตกรรรมความเป็นชาติ พร้อมกันนั้นเอง กระบวนการนี้ก็ได้สร้างความแตกต่างหรือความเป็นอื่น ตลอดจนกระทั่งลบความแตกต่างหรือความเป็นอื่นออกจากภาพตัวแทนนั้นด้วย (Anderson, 1983; Keyes, 2003; Simmee, 2009; Yukti, 2007)

ในยุคการสร้างรัฐชาติไทยในสมัยของรัชกาลที่ 5 รัฐสยามต้องเผชิญกับการถูกคุกคามจากประเทศเจ้าอาณานิคมทั้งอังกฤษและฝรั่งเศส ทำให้รัชกาลที่ 5 และคณะผู้บริหารประเทศในขณะนั้นต้องพยายามรวบรวมดินแดนต่างๆ ที่อยู่ในปกครองของสยามเข้าไว้ด้วยกัน พร้อมทั้งต้องเร่งสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชาติให้เกิดขึ้น รัฐบาลจึงพยายามรวบรวมผู้คนที่หลากหลายชาติพันธุ์ภาษาเข้าไว้ด้วยกัน และสร้างระเบียบแบบแผนพร้อมทั้งการกำหนดนโยบายต่างๆ ผ่านกลไกทางศาสนาและระบบการศึกษาที่มีอยู่ในขณะนั้น คือระบบการศึกษาที่จัดโดยพระสงฆ์ในวัดซึ่งเป็นการสอนหลักกรรมทางพุทธศาสนา และการใช้ภาษาบาลีเป็นหลัก และระบบการศึกษาที่เริ่มจัดขึ้นโดยราชสำนักในช่วงเวลานั้นภาษาไทยมาตรฐานยังไม่ได้ถือกำเนิดขึ้น การเรียนการสอนที่จัดขึ้นก็ยังไม่มีการมีระเบียบแบบแผนที่ชัดเจน หนังสือแบบเรียนต่างๆ ก็ยังไม่มี ดังนั้นจึงเกิดการระดมนักปราชญ์ในราชสำนักโดยเฉพาะด้านอักษรศาสตร์เพื่อเร่งสร้างแบบแผนและมาตรฐานต่างๆ ทั้งในเรื่องของหลักภาษาไทยที่จะต้องนำมาใช้สอนให้แก่เด็กนักเรียนทั่วประเทศเพื่อให้มีความรู้และที่สำคัญคือ เพื่อสร้างความเป็นหนึ่งเดียวของชาติ การเน้นให้คนไทยรักชาติไทย รักภาษาไทย และใช้ภาษาไทยให้ถูกต้องตามมาตรฐานที่รัฐกำหนดขึ้นจึงเป็นเรื่องสำคัญในความคิดของผู้นำในขณะนั้น ดังที่ นิธิ (2538: 48-49) อ้างถึงข้อความในลายพระหัตถ์ที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพได้ทูลเสนอต่อรัชกาลที่ 5 ถึงวิธีการที่จะทำให้การศึกษาประสบความสำเร็จได้ โดยทรงเสนอว่า “...รัฐบาลมีอำนาจที่จะตกแต่งนิสัยใจคอไพร่พลเมืองได้ด้วยแต่งหนังสือสำหรับสอนเด็กนักเรียน...” นอกจากนี้ในเวลาต่อมารัชกาลที่ 5 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส แต่งหนังสือโดยใช้ภาษาไทยมาตรฐานที่เข้าใจได้ง่ายๆ และตีพิมพ์ออกมาเผยแพร่เพื่อให้พระสงฆ์และสามเณรตามวัดต่างๆ ใช้ศึกษาและสำหรับใช้ในการเทศน์แก่ประชาชนทั่วไป ตลอดจนทรงเน้นให้โรงเรียนทั่วไปและโรงเรียนปริยัติธรรมต้องสอนวิชาภาษาไทยและวิชาอื่นๆ ด้วยภาษาไทยมาตรฐาน โดยใช้หนังสือภาษาไทยมาตรฐานที่ส่วนกลางจัดพิมพ์ขึ้นในการเรียนการสอนทั่วไปและการสอนศาสนา นับเป็นการสืบทอดนโยบายทางศาสนาต่อมาจากรัชกาลที่ 4 ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนาและภาษาไทย

มาตรฐานมีความใกล้ชิดกันมาก บทบาทของภาษาไทยมาตรฐานที่ถูกสร้างขึ้นนี้ นับเป็นการสร้างชาตินิยมทางวัฒนธรรม และมีส่วนในการสร้างอุดมการณ์ ความเป็นหนึ่งเดียวกันของคนในชาติ รวมไปถึงความรู้สึกนึกคิดตามแบบแผน ทางศีลธรรม ค่านิยมต่าง ๆ ที่อุดมการณ์แห่งชาติได้สร้างมาตรฐานไว้ แนวความคิด ทางพุทธศาสนาจึงมีความเป็นไทย และกลายเป็นแนวคิดสำคัญที่มีอิทธิพล อยู่ในภาษาไทยด้วย นอกจากนี้ยังเกิดการแบ่งคนออกเป็นลำดับชั้นตามความสามารถของปฏิบัติการใช้ภาษาที่แตกต่างกันด้วย (สายชล, 2551: 99-214)

ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ได้สืบทอด เจตนารมณ์ต่อจากรัชกาลที่ 5 ในความพยายามเรื่องการสร้างมาตรฐานของ ภาษาไทยกลางอย่างเข้มข้น “หลักภาษาไทย” ได้ถูกปรับปรุงและถูกกำหนดขึ้น ให้นำไปใช้อย่างเป็นทางการ โดยมีพระยาอุปกิตศิลปสาร (นิ่ม กาญจนาชีวะ) เป็น ผู้มีบทบาทหลักในการสร้างหลักภาษาของภาษาไทยมาตรฐานขึ้น (Keyes, 2003) ในช่วงสมัยนี้กลุ่มชนเป้าหมายหลักที่รัฐต้องการให้นำหลักภาษาไทยนี้ไปใช้ อย่างเข้มข้นคือ กลุ่มคนจีน ได้มีการออกพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ในปี พ.ศ.2461 กำหนดให้ผู้จัดการโรงเรียนราษฎร์ต้องมีความรู้ภาษาไทยเป็นอย่างดี และต้องจัดการเรียนการสอนภาษาไทย รวมทั้งการปลูกฝังจิตสำนึกในความ จงรักภักดีต่อชาติไทยด้วย ต่อมาในปี พ.ศ.2464 มีการออกพระราชบัญญัติ ประถมศึกษา กำหนดให้เด็กทุกคนในแผ่นดินไทยที่มีอายุตั้งแต่ 7 ปีบริบูรณ์ ต้องเข้าเรียนหนังสือในโรงเรียนจนถึงอายุ 14 ปีบริบูรณ์ พจนานุกรมภาษาไทย ฉบับแรกเพื่อใช้ในการเรียนการสอนสำหรับเด็กนักเรียน ได้จัดพิมพ์ขึ้นในปี พ.ศ.2470 โดยพระยาอุปกิตศิลปสารและข้าราชการของกระทรวงศึกษาธิการ ได้พัฒนาขึ้นจากพจนานุกรมฉบับภาษาไทย-ละตินที่คณะมิชชันนารีโดยการนำ ของบาทหลวงปาลเลอกัวซ์ (Bishop Pallegoix) ได้รวบรวมขึ้นไว้เมื่อปี พ.ศ.2397 ซึ่งยังไม่มีลักษณะของภาษาไทยที่เป็นมาตรฐานแต่เพื่อใช้ในการแปลความเท่านั้น (Diller, 1991: 104) ภาษาไทยกลางซึ่งสร้างให้เป็นภาษามาตรฐานได้ถูกนำมา บังคับใช้ในโรงเรียนทั่วประเทศ การที่รัฐบาลได้ใช้กลไกในการเรียนการสอนของ ระบบโรงเรียน ซึ่งใช้ภาษาไทยมาตรฐานเพียงภาษาเดียวในการเรียนการสอน

นับเป็นเป้าหมายพื้นฐานที่สำคัญที่สุดในการเตรียมเด็กนักเรียนและบุคลากรทางการศึกษาทั้งหมดเข้าสู่โลกของความเป็นไทย ความเป็นชาติไทย ที่อยู่ภายใต้กรอบกำหนดของประเทศไทย และได้กลายเป็นรากฐานและพลังสำคัญในการสร้างชาติไทย สร้างความเป็นไทยตั้งแต่นั้นมา (เสกสรรค์, 2551: 11-96; Diller, 1991: 87-131; Keyes, 1991, 2003)

การศึกษาภาคบังคับได้ถูกดำเนินการและแผ่ขยายออกไปอย่างกว้างขวาง พร้อมกันกับการเกิดขึ้นของสถาบันการศึกษาระดับสูงหลายแห่ง ทำให้แบบแผนของภาษาไทยมาตรฐานได้ถูกปฏิบัติการผ่านห้องเรียนอย่างกว้างขวางและเข้มข้น ดังที่ Keyes (2003: 208) เสนอว่าทั้งระบบการศึกษาและภาษาเป็นส่วนหนึ่งของเทคโนโลยีทางอำนาจ (Technology of power) นอกจากได้เรียนรู้ภาษาไทยแล้ว เด็กนักเรียนทุกคนยังได้ซึมซับรับเอาความคิดและอุดมการณ์ชาตินิยมแห่งความเป็นไทยที่ควบคู่ไปกับภาษาไทยมาตรฐานเข้าไว้ด้วย (เสกสรรค์, 2551: 49) พระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นนริปพิงศ์ประพันธ์ ได้ทรงกล่าวไว้ในช่วงปลายปี พ.ศ.2475 ว่า

“...การสอนวิชาใดที่เกี่ยวกับปัญหาความคิด จิตใจ และอารยธรรมของไทยแล้ว สอนเป็นภาษาไทยจะทำให้คิดเป็นไทยมากขึ้น”

นอกจากนี้ยังทรงพยายามบัญญัติศัพท์ภาษาไทยขึ้นใช้แทนคำจากภาษาต่างชาติ เพื่อเน้นให้เห็นความสำคัญของภาษาไทยในฐานะมรดกของชาติและสำคัญต่อความเป็นประชาชาติ โดยกล่าวว่า

“...ภาษาไทยนี้แหละจะเป็นหลักประกันแห่งความมั่นคงของประชาชาติไทยต่อไป เพราะว่าถ้าเรานิยมใช้คำฝรั่งทับศัพท์ในคำที่เกี่ยวกับความเห็นแล้ว เราอาจเดินเร็วเกินไปก็ได้...แต่ถ้าเราใช้คำไทยและต้องคิดคำไทยขึ้นใหม่แล้ว เราต้องค่อยเดินค่อยไป...”

ซึ่งเป็นความคิดของพระองค์เองว่า ความเป็นไทยของประชาชาติไทยควรจะค่อยๆ เปลี่ยนแปลงปรับตัวอย่างเป็นธรรมชาติ ไม่ควรเหนียวรั้งไว้ไม่ให้

เกิดความเปลี่ยนแปลง แต่ควรจะควบคุมความเปลี่ยนแปลงให้อยู่ในขอบเขตและทิศทางที่เหมาะสม ในปาฐกถาพิเศษเรื่อง สยามพากษ์ ทรงเน้นว่า

“...ภาษาไทยของเราเป็นทรัพย์สินมรดกของประเทศไทย โดยแท้ ปัจจัยอันมั่นคงแห่งความเจริญของเราโดยเฉพาะนั้นคงจะอยู่ที่ภาษาไทยของเราเอง...” (สายชล, 2551: 154-155)

แนวนโยบายนี้ได้นำมาปฏิบัติดำเนินการต่อเนื่องมาโดยลำดับ โดยปรากฏอย่างชัดเจนในลิลิตรฐนิม ซึ่งเพื่อบทกวีประกอบประกาศรฐนิมฉบับที่ 9 ลงวันที่ 24 มิถุนายน 2483 (เสกสรรค์, 2551: 50) ดังนี้

“ชนชาติไทยทั่วถ้วน ทุกคน ต้องเกิดภาษาตน ยิ่งแล้ สัพทเทศ
ไปควนปน ประกอบ จึงนึกเป็นเกียรติแท้ ที่พร้อมคำไทย”

ในช่วงทศวรรษ 2480 รัฐบาลของ จอมพล ป. พิบูลสงครามได้ดำเนินนโยบายสร้างชาติไทยหลายประการ พระยาอนุมานราชธนเป็นคนหนึ่งที่มิบทบาทในการร่วมสร้างอุดมการณ์นี้ โดยเฉพาะในเรื่องเชื้อชาตินิยมซึ่งพระยาอนุมานราชธนเห็นต่างจากหลวงวิจิตรวาทการอย่างมาก กล่าวคือขณะที่หลวงวิจิตรวาทการสืบทอดนโยบายจากสมัยรัชกาลที่ 6 ในการเน้นย้ำความเป็นคนอื่นของคนจีน แต่พระยาอนุมานราชธนกลับเสนอว่า คนจีนนั้นแท้ที่จริงแล้วก็เคยเป็นคนไทยมาก่อน แต่เพราะถูกอิทธิพลของจีนครอบงำ ทำให้กลายเป็นคนจีนไป โดยเสนอภาพของคนไทยเชื้อในจีน ไทยจีนในพม่า และคนไทยวนในสยาม ซึ่งต่างก็มีภาษาพูด มีวัฒนธรรม มีตำนานพงศาวดารและวรรณกรรมที่ร่วมเชื้อสายบรรพบุรุษเดียวกัน ทำให้ความคิดในเรื่องเชื้อชาตินิยมมีพลังมาก หากชาติไทยได้ผนวกรวมผู้คนเหล่านี้ไว้ด้วยแล้วก็จะสามารถสร้างชาติไทยที่เรืองอำนาจในภูมิภาคนี้ได้อย่างแน่นอน เพราะคนจีนจะช่วยให้เศรษฐกิจของชาติมั่งคั่งและมั่นคงได้ ในด้านภาษาไทย พระยาอนุมานราชธนกล่าวว่า ภาษาไทยมีความสำคัญอย่างมากในฐานะที่เป็นเครื่องมือในการเชื่อมร้อยคนไทยทั่วประเทศเข้าไว้ด้วยกัน งานเขียนหลายชิ้นจึงใช้ภาษาที่ปลุกเร้าความคิดให้เกิดความรักความหวงแหนในชาติอย่างรุนแรง ทำให้เกิดความผูกพันในความเป็นคนไทย

สำเนักรักชาติไทย ขาบซึ่งกับภาษาและวัฒนธรรมไทยเรื่อยมา นอกจากนี้ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง หน่วยงานที่มีบทบาทหน้าที่โดยตรงต่อมาตรฐานของภาษาไทยคือ ราชบัณฑิตยสถาน ได้ถูกจัดตั้งขึ้นในปี พ.ศ.2477 และอีก 16 ปีต่อมาคือในปี พ.ศ.2493 ภายใต้การนำของพระยาอนุมานราชธน และคณะนักปราชญ์นักวิชาการ พจนานุกรมภาษาไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน จึงได้ถูกจัดพิมพ์ขึ้นเป็นครั้งแรก และได้พิมพ์ฉบับปรับปรุงครั้งต่อมาในปี พ.ศ.2525 และ 2542 ตามลำดับ (สายชล, 2551: 138-140; Diller, 1991: 104-105) ถือเป็นบรรทัดฐานในการใช้ภาษาไทยกลางเป็นมาตรฐานทั่วประเทศ และเป็นภาษาประจำชาติ (National language)

อย่างไรก็ดี แม้ว่าเวลาจะผ่านมานานจนในปัจจุบันนี้ และรัฐบาลจะพยายามใช้อำนาจในการบังคับให้ประชาชนใช้ภาษาประจำชาติได้จนเกิดผลสำเร็จในระดับหนึ่ง แต่ก็ปรากฏว่าการใช้ภาษาอื่น ๆ ในสังคมไทยก็ยังคงดำรงอยู่ ไม่ได้สูญสิ้นไป เนื่องจากในปฏิบัติการชีวิตประจำวันจริงของประชาชนไทยเป็นปฏิบัติการที่เต็มไปด้วยความหลากหลายของสำเนียงภาษา แม้แต่ในภาษาไทยภาคกลางเองก็มีหลายสำเนียง แม้ว่าประชาชนไทยทั้งหมดจะสามารถใช้ภาษาไทยกลางได้ตามที่ทางการกำหนดหลักเกณฑ์และรูปแบบการออกเสียงก็ตาม แต่ภาษาไทยมาตรฐานก็ไม่ได้เป็นภาษาแม่ (Mother tongue) ของคนไทยส่วนใหญ่ เพราะประชาชนไทยทั่วประเทศใช้ภาษาอย่างน้อยสองสำเนียงคือ ภาษาไทยสำเนียงที่ใช้ตามถิ่นกำเนิดของตนกับภาษาไทยมาตรฐานที่ทางราชการกำหนด แม้ว่าการมีภาษากลาง (Lingua Franca) ใช้ร่วมกันทั้งประเทศ จะได้สร้างคุณประโยชน์และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในชาติขึ้น แต่ขณะเดียวกันก็ได้มีส่วนในการทำลายความหลากหลายทางภาษาและวัฒนธรรมไปพร้อม ๆ กันด้วย เช่นเดียวกัน การหยิบยกเอาเสียงพยัญชนะบางตัวขึ้นมาเป็นภาพตัวแทนภาษาไทยที่ถูกต้องชัดเจน ได้ทำให้สำเนียงภาษาไทยอื่นๆ กลายเป็นภาษาที่ล้าหลัง เชย ขาดความถูกต้อง เท่ากับเป็นการจำกัดจินตนาการชุมชนภาษา และชุมชนชาติไทยที่เป็นจริงด้วย ดังที่ ยุคติ (2551) ยกตัวอย่างเรื่องการบังคับการออกเสียง “ร” ในภาษาไทยมาตรฐาน ขณะที่ภาษาไทยในท้องถิ่นอื่นทั้งใน

ภาคเหนือและภาคอีสาน มักจะออกเสียง “ฮ” ที่ร้ายแรงยิ่งกว่านั้นคือภาษาไทยมาตรฐานที่ทรงพลังอำนาจนั้นได้กลืนกินจิตสำนึกแห่งชาติพันธุ์ของคนรุ่นใหม่ในทุกกลุ่มชาติพันธุ์ไปด้วย เพราะคนรุ่นใหม่เหล่านี้มักจะไม่นึกภาคภูมิใจในภาษาแม่ของตนเอง บ้างก็รู้สึกอายที่จะต้องพูด รู้ดีกว่าภาษาของตนเองเป็นสัญลักษณ์ของความล้าหลังต่ำต้อยกว่าภาษาของคนอื่น สภาพความคิดเช่นนี้ค่อย ๆ ก่อตัวสะสมขึ้นจนเกิดเป็นช่องว่างในการสื่อสารอบรมสั่งสอนระหว่างพ่อแม่กับลูกหลานในชุมชนชาติพันธุ์ทั้งหลาย ตลอดจนการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาในทางวัฒนธรรมประเพณีของชาติพันธุ์ต่าง ๆ ก็ค่อย ๆ ถดถอยกร่อนหายไปจนเกือบหมดสิ้น นอกเหนือจากการสูญหายไปของภาษาพูดสำเนียงท้องถิ่นในหลาย ๆ พื้นที่แล้ว องค์ความรู้ภูมิปัญญาของท้องถิ่นในหลายด้านก็พลอยสูญหายไปด้วย เพราะภาษามีได้เป็นเพียงเครื่องมือสื่อสารความนึกคิดกันเท่านั้น แต่ภาษาเป็นแหล่งสะสมภูมิปัญญาองค์ความรู้ต่าง ๆ ไว้ (เสกสรรค์, 2551: 51) ดังในกรณีของสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ซึ่งมีประชากรร้อยละ 80 ใช้ภาษามลายูเป็นภาษาแม่ มีความไม่พอใจประการหนึ่งต่อการบังคับใช้ภาษาไทยมาตรฐาน เพราะชาวไทยมลายูมุสลิมเข้าใจว่ารัฐใช้อำนาจบังคับให้นักเรียนเรียนเฉพาะภาษาไทยมาตรฐาน ซึ่งเป็นเครื่องมือในการกลืนกินวัฒนธรรมมลายูมุสลิมให้หมดสิ้นไป จากการศึกษาของสุวิไลและคณะ (2545) พบว่าภาษาในประเทศไทยที่กำลังตกอยู่ในภาวะวิกฤตใกล้จะสูญสิ้นไปมีจำนวนอย่างน้อย 14 ภาษา ซึ่งเป็นภาษาที่มีผู้พูดเหลือเพียงจำนวนน้อย ได้แก่ ภาษาของ กะซอง ชัมเร ชูอง มลาบริ มานี ญัฮกูร ไล่ (ทะเว็ง) ละเวือะ ละว่า อิมปี บีซู อุรักละไวย์ และ มอเกลิน นอกจากนี้ภาษาอื่นๆ ที่แม้ว่ายังมีผู้พูดจำนวนมากแต่ก็มีการเปลี่ยนแปลงกลายเป็นภาษาไทยกลางมากขึ้น ๆ ทั้งในทางคำศัพท์และในทางไวยากรณ์ เช่น ภาษามอญ ภาษามลายูถิ่นไทย ภาษาคำเมือง ภาษาอีสาน ภาษาปักษ์ใต้ อย่างไรก็ตามก็ตีความความพยายามของชุมชนชาติพันธุ์บางแห่งที่คิดหาหนทางในการฟื้นฟู ปรับปรุง ยุค หรือสร้างใหม่ เพื่อที่จะรักษามรดกทางภาษาและวัฒนธรรมของตนให้คนรุ่นลูกรุ่นหลานต่อไป

การพลิกฟื้นชุมชนหลากหลายภาษา

ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองตั้งแต่ยุคสร้างรัฐชาติไทยจนถึงปัจจุบัน ทำให้ภาษาไทยมาตรฐานถือกำเนิดขึ้นโดยการสร้างควบคู่ไปกับการสร้างรัฐชาติและได้กลายเป็นตัวแทนอำนาจรัฐลงไปบังคับให้ทุกชุมชนภาษาทั่วประเทศหันมาใช้ภาษาไทยมาตรฐานเพียงภาษาเดียวผ่านระบบการศึกษาภาคบังคับ เช่น ในกรณีของภาคเหนือ มีการบันทึกไว้ว่าตั้งแต่ พ.ศ.2456 สยามได้บังคับให้การศึกษาในล้านนาสอนได้แต่เพียงภาษาไทยเท่านั้น ห้ามสอนภาษาล้านนาในโรงเรียน ทำให้การสอนภาษาล้านนาเหลืออยู่แต่เพียงในวัด (ธเนศวร, 2542 อ้างใน ประสิทธิ์, 2550) แม้ว่าผลของการใช้ภาษาไทยมาตรฐานจะทำให้ภาษาต่างๆ ได้รับเอาคำศัพท์และลักษณะการออกเสียงบางอย่างจากภาษาไทยมาตรฐานผสมผสานเข้าไปใช้ด้วย แต่จวบจนปัจจุบันผู้คนในท้องถิ่นก็ยังรักษาภาษาพูดของตนไว้ใช้ในวิถีชีวิตประจำวันอยู่เป็นปกติ แต่ในจิตสำนึกที่ถูกปลูกฝังเกี่ยวกับความเป็นไทย ความจงรักภักดีในชาติไทย โดยยึดถือเอาภาษาไทยมาตรฐานเป็นภาษาประจำชาติที่มีความสำคัญ ทำให้เกิดความคิดว่าภาษาและวัฒนธรรมของท้องถิ่นเป็นสิ่งด้อยค่าไร้ความสำคัญ ประกอบกับรัฐก็ไม่มีนโยบายส่งเสริมการศึกษาภาษาวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ ศาสนา วรรณกรรมของท้องถิ่น จนทำให้คนรุ่นใหม่ในทุกชุมชนท้องถิ่นไม่สามารถเข้าใจภาษา ภูมิปัญญา วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมตามประเพณีของตนเองได้ ขณะเดียวกันชนชั้นกลางที่มีการศึกษาและได้ซึมซับรับอุดมการณ์ชาตินิยมอย่างเข้มข้น ก็ไม่สามารถจะจินตนาการหรือเข้าใจภูมิปัญญา และลักษณะทางภาษาและวัฒนธรรมที่ต่างไปจากกระแสภาษาและวัฒนธรรมหลักแห่งชาติได้ ทำให้ขาดความเข้าใจความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมตลอดจนปัญหาที่มีความซับซ้อนที่เกิดขึ้นในสังคมพหุวัฒนธรรมของประเทศไทย จนกระทั่งเมื่อเกิดรัฐธรรมนูญไทยฉบับปี พ.ศ.2540 ที่มุ่งเน้นสร้างพลังให้แก่ชุมชนท้องถิ่น ทำให้เกิดกระแสการตื่นตัวเพื่อฟื้นฟูและสร้างโอกาสให้มีการเรียนภาษาและภูมิปัญญาต่างๆ ของท้องถิ่นในหลากหลายรูปแบบมากขึ้น ผู้คนในกรุงเทพฯ เริ่มมีความสนใจที่จะหาประสบการณ์สัมผัสเรียนรู้ความเป็นท้องถิ่นมากขึ้น ส่งผลให้เกิดการปรับทิศทางการศึกษาโดยเปิดพื้นที่ให้กับหลักสูตรท้องถิ่นเข้าไปในระบบการศึกษาของโรงเรียนมากขึ้น

สภาพการณ์เหล่านี้ได้มีส่วนกระตุ้นให้ชุมชนท้องถิ่นและชุมชนชาติพันธุ์ทั้งหลาย หวนกลับมาฟื้นฟูและให้ความสำคัญกับภาษา วัฒนธรรม และภูมิปัญญาต่างๆ ของท้องถิ่นมากขึ้น (ประสิทธิ์, 2550: 299) โดยเฉพาะชุมชนชาติพันธุ์หลายแห่ง ตามข้อมูลของมูลนิธิชนเผ่าพื้นเมืองเพื่อการศึกษาและสิ่งแวดล้อม (มกส.) และ สมาคมศูนย์รวมการศึกษาและวัฒนธรรมของชาวไทยภูเขาในประเทศไทย (2556) ได้อ้างถึงปฏิญญาสหประชาชาติว่าด้วยสิทธิชนเผ่าพื้นเมือง มาตรา 13 ซึ่งให้ สิทธิแก่ชุมชนชนพื้นเมืองไว้ดังนี้

- 1) ชนเผ่าพื้นเมือง มีสิทธิฟื้นฟู ใช้ พัฒนา และถ่ายทอดประวัติศาสตร์ ภาษา ธรรมเนียม มรดกทาง วัฒนธรรม ระบบตัวเขียน และวรรณกรรม ของตนไปสู่คนรุ่นต่อไป รวมทั้งการกำหนดและรักษาชื่อดั้งเดิมของ ชุมชน สถานที่และบุคคล
- 2) รัฐต้องมีมาตรการที่มีประสิทธิผล เพื่อให้มั่นใจว่าสิทธินี้ จะได้รับการคุ้มครอง และให้แน่ใจว่าชนเผ่าพื้นเมืองสามารถเข้าใจและ ได้รับการเข้าใจจากกระบวนการพิจารณาคดีทางการเมือง กฎหมาย และการปกครอง ถ้าจำเป็นต้องมีการจัดหาแปลภาษาให้หรือ โดยวิธีการอื่นๆ ที่เหมาะสม

และในมาตรา 14 ระบุว่า

- 1) ชนเผ่าพื้นเมือง มีสิทธิจัดตั้งและควบคุมระบบการศึกษา และ สถาบันการศึกษาที่จัดการศึกษาด้วยภาษาของตนเอง ในลักษณะ ที่มีความเหมาะสมกับวิธีการสอน และการเรียนรู้ตามวิถีวัฒนธรรม ของตนเอง
- 2) ปึงเจกบุคคลที่เป็นชนเผ่าพื้นเมือง โดยเฉพาะเด็ก มีสิทธิในการ ศึกษาของรัฐทุกรูปแบบและทุกระดับ โดยปราศจากการเลือกปฏิบัติ
- 3) รัฐจะต้องมีมาตรการที่มีประสิทธิผลด้วยความร่วมมือกับชนเผ่า พื้นเมือง เพื่อให้บุคคลที่เป็นชนเผ่าพื้นเมือง โดยเฉพาะเด็กรวมทั้ง เด็กที่อาศัยอยู่นอกชุมชนของเขา ได้เข้าถึงการศึกษาที่เป็นวัฒนธรรม และจัดโดยใช้ภาษาของตนเองเมื่อมีโอกาส

ด้วยเงื่อนไขและโอกาสที่เอื้ออำนวยดังที่กล่าวมา จึงเปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นชาติพันธุ์ต่าง ๆ แสวงหาแนวทางต่อสู้เพื่อสร้างชุมชนภาษาของตนขึ้นอย่างหลากหลายวิธี โดยไม่ได้มุ่งที่จะปฏิเสธอำนาจของภาษาไทยมาตรฐาน เพราะตระหนักถึงความจำเป็นในฐานะภาษาประจำชาติ หากต้องการสร้างพื้นที่ทางสังคมเพื่อการดำรงอยู่ร่วมกันอย่างเข้าใจในสังคมพหุภาษาและวัฒนธรรมของประเทศไทย

โรงเรียนมอวาคี การต่อสู้เพื่อวิถีปกาเกอะญอ ชาวปกาเกอะญอที่หมู่บ้านหนองมนทา (มอวาคี) ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ เริ่มปรับตัวจากสถานการณ์การพัฒนาพื้นที่สูงตั้งแต่ปี 2535-2536 เมื่อรัฐมีนโยบายในการรักษาพื้นที่ป่าโดยไม่ต้องการให้ชุมชนอาศัยอยู่ในเขตพื้นที่ป่า ซึ่งได้สร้างความกังวลใจและความขัดแย้งกับชุมชนชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ในเขตป่า ชาวบ้านมอวาคีเกรงว่าจะถูกอพยพออกจากพื้นที่อยู่อาศัย จึงพยายามแสวงหาทางเลือกที่จะยื่นหยัดดำรงชีพตามวิถีปกาเกอะญอ และได้สรุปบทเรียนจากประสบการณ์ที่ได้รับจากการพัฒนาต่าง ๆ ว่า การพัฒนาตามแนวทางของรัฐที่ผ่านมาไม่ยอมรับและไม่เปิดโอกาสให้กับทางเลือกตามวิถีวัฒนธรรมของปกาเกอะญอ ระบบการศึกษาในโรงเรียนก็ไม่มีพื้นที่ให้กับภูมิปัญญาและองค์ความรู้ตามวิถีวัฒนธรรมปกาเกอะญอที่จะได้มีโอกาสถ่ายทอดสู่ลูกหลานคนรุ่นใหม่ จึงตัดสินใจเลือกวิธีการจัดการศึกษาและได้จัดตั้งโรงเรียนชุมชนที่มีผู้รู้ผู้อาวุโสชาวปกาเกอะญอเข้าไปมีส่วนร่วมในการสร้างและพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นตลอดจนการจัดการเรียนการสอน โดยได้รับความสนับสนุนจากกรมการศึกษานอกโรงเรียน (กศน.) และสมาคม IMPECT (Inter-Mountain Peoples Education and Culture in Thailand Association) ปัจจุบันโรงเรียนมอวาคีได้พัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเกี่ยวกับภาษาและวิถีวัฒนธรรมปกาเกอะญอ มีการเรียนการสอนภาษา ปกาเกอะญอด้วยอักษรลิวา (เป็นอักษรที่มีแบบแผนจากอักษรมอญและอักษรพม่า) โดยผู้อาวุโสหรือครูผู้รู้ผู้ลัดเปลี่ยนกันมาร่วมสอน นอกจากนี้ยังมีการสอนบทเรียนเกี่ยวกับการจักสาน การทอผ้า การรำดาบ ธา (คำสอน) นิทาน พิษผักสมุนไพร เครื่องดนตรีเตหน่าของปกาเกอะญอ ฯลฯ ซึ่งสอนเป็นภาษาปกาเกอะญอโดยครู

ในห้องถิ่นที่เรียนจบปริญญาตรีและสามารถใช้ภาษาปากกะญอในการสอนได้ หลักสูตรท้องถิ่นนี้จะสอนควบคู่กันไปกับหลักสูตรแกนกลาง เป็นการเรียนการสอนที่เรียกว่า ห้องเรียนสองวัฒนธรรม ที่จะช่วยให้ชาวปากกะญอก้าวทันความเปลี่ยนแปลงได้พร้อมๆ กับสามารถรักษาวินัยวัฒนธรรมของปากกะญอให้สืบทอดยาวนานต่อไปด้วย ชุมชนมอวาคีได้ดำเนินรูปแบบการศึกษาตามแนวทางนี้มายาวนานกว่า 20 ปี ผ่านการต่อสู้กับปัญหานานัปการ ทั้งในเรื่องของงบประมาณ กำลังคน สื่อการเรียนการสอน ฯลฯ แต่ก็ได้ยื่นหยัดพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาด้วยตัวของชุมชนเอง จนกระทั่งได้รับการประกาศให้เป็นพื้นที่เขตวัฒนธรรมพิเศษ ตามมติคณะรัฐมนตรี 3 สิงหาคม พ.ศ.2553 (ศูนย์ศึกษาชาติพันธุ์และการพัฒนาฯ, 2556)

การเรียนการสอนภาษาท้องถิ่น เพื่อการฟื้นฟูภาษาและวัฒนธรรม ชุมชนภาษาท้องถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์หลายกลุ่มที่ไม่มีระบบตัวเขียนและมีผู้พูดจำนวนน้อยจนเกือบจะสูญสิ้น ได้ร่วมกับนักวิชาการจากหลายหน่วยงาน เช่น มหาวิทยาลัยมหิดล สกว. มหาวิทยาลัยราชภัฏในพื้นที่ กระทรวงศึกษาธิการ และองค์กรเอกชน ร่วมกันดำเนินโครงการฟื้นฟูภาษา โดยขยายการใช้เฉพาะภาษาพูดไปสู่การสร้างระบบตัวเขียน เพื่อนำไปขยายผลสู่การสร้างหนังสือแบบเรียน คู่มือ รวมถึงบันทึกทางวัฒนธรรมต่างๆ ภาษาในห้องถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ในกลุ่มนี้ได้แก่ ภาษาของญัฮกุร ใต้ (ทะวีง) ละเวือะ (ลัวะ) โดยชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาภาษาและการสร้างระบบการเขียนทุกขั้นตอน จากที่เคยมีเพียงภาษาพูดเมื่อสร้างระบบตัวเขียนโดยใช้อักษรไทยมาแทนเสียงในภาษาได้แล้ว ก็จะไปผลิตสื่อประกอบการเรียนการสอน และสร้างหลักสูตรท้องถิ่นต่อไป แล้วจึงนำไปเป็นสื่อประกอบการเรียนการสอนในโรงเรียนต่อไป โดยเริ่มจากการสอนเป็นรายวิชาแล้วค่อยๆ ขยายผลเป็นภาษาที่ใช้ในการสอนในรายวิชาอื่นๆ ต่อไป ตัวอย่างของชุมชนที่ดำเนินการฟื้นฟูภาษาและวัฒนธรรมในแนวทางนี้ ได้แก่ ชุมชนภาษาญัฮกุร ที่อำเภอเทพสถิต จังหวัดชัยภูมิ ชุมชนภาษาของ ที่อำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี ชุมชนภาษามลายูถิ่นสตูล ตำบลตำมะลัง อำเภอเมืองจังหวัดสตูล (สุวิไล, 2551: 48)

การจัดการสอนแบบทวิภาษา หรือ พหุภาษา การจัดการเรียนการสอนแบบทวิภาษา หรือ พหุภาษานี้ จะเป็นการเรียนการสอนที่ใช้ภาษาชาติพันธุ์ในท้องถิ่นควบคู่ไปกับภาษาราชการ เป็นการใช้ภาษาท้องถิ่นตั้งแต่หนึ่งหรือสองภาษาสอนควบคู่ไปกับการสอนภาษาไทยมาตรฐาน ซึ่งยังเป็นโครงการศึกษาวิจัยเพื่อทดลองหาทางเลือกในการจัดการศึกษาสำหรับชุมชนภาษาชาติพันธุ์ที่มีขนาดใหญ่ตามแนวชายแดนและผู้เรียนยังไม่สามารถเข้าถึงภาษาไทยมาตรฐานสุวไล (2551) เสนอว่าวิธีการจัดการศึกษาตามแนวทางทวิภาษาอย่างเต็มรูปแบบนี้จะเริ่มจากกระบวนการสร้างระบบภาษาเขียนภาษานั้นๆ ด้วยตัวอักษรไทยแล้วนำไปเริ่มใช้สอนในระดับชั้นอนุบาลด้วยภาษาท้องถิ่นเป็นสื่อในการสอนทั้งหมดแล้วค่อยๆ ลดสัดส่วนภาษาท้องถิ่นลงในแต่ละปีการศึกษา เพื่อนำเข้าสู่การเรียนการสอนด้วยภาษาประจำชาติต่อไปในระดับชั้นที่สูงขึ้นไป ภาษาท้องถิ่นที่ได้เริ่มทดลองและอยู่ระหว่างการดำเนินการตามแนวทางนี้ ได้แก่ ภาษามลายูถิ่น ภาษาเขมรถิ่นไทย ภาษามอญ (สังขละ) ภาษากะเหรี่ยงไป

เนื่องจากภาษาท้องถิ่นที่มีการดำเนินการด้วยวิธีการจัดการเรียนการสอนแบบทวิภาษานี้ เป็นภาษาที่มีประวัติศาสตร์ยาวนาน และยังคงรักษาตัวอักษรเก่าแก่สำหรับภาษาเขียนเป็นของตัวเองอยู่แล้ว ดังนั้นการดำเนินการด้วยวิธีทวิภาษาที่เริ่มจากการสร้างระบบตัวเขียนด้วยตัวอักษรไทยเพิ่มขึ้นอีกระบบหนึ่งนั้น ทำให้เกิดข้อถกเถียงเป็นหลายแนวทางว่า จะเท่ากับเป็นการลดทอนคุณค่าของตัวอักษรเดิมในภาษานั้นๆ หรือไม่ ซึ่งชุมชนเจ้าของภาษาเองก็มีข้อคิดเห็นที่แตกต่างกันไปหลายแนวทาง กล่าวคือ บางฝ่ายต้องการให้ใช้ตัวอักษรเขียนแบบดั้งเดิมที่มีอยู่แล้ว ทั้งตัวอักษรมอญ ตัวอักษรยาวี ตัวอักษรเขมร ตัวอักษรกะเหรี่ยง มาใช้ในการเรียนการสอน ไม่จำเป็นต้องใช้ตัวอักษรไทยมาสร้างระบบเขียนภาษานั้นๆ ขึ้นมาอีกระบบหนึ่ง เพื่อต้องการรักษาอัตลักษณ์และคุณค่าของตัวเขียนเก่าแก่ที่รักษาสืบทอดกันมา เช่น อักษรเขมรซึ่งมีอายุเก่าแก่กว่า 1,496 ปี การสร้างระบบตัวเขียนภาษาชาติพันธุ์นั้นเหมาะสมกับกลุ่มภาษาที่ยังไม่มีระบบตัวเขียนมากกว่า (ชัยมงคล, 2551: 143-149) ส่วนบางฝ่ายเห็นว่าเนื่องจากรัฐไทยยังไม่เข้าใจและยังไม่มียุทธศาสตร์เรื่องการเรียนรู้

การสอนภาษาชาติพันธุ์ในท้องถิ่นอย่างเป็นระบบ ไม่ได้ยอมรับการเรียนการสอนภาษาของคนกลุ่มเล็กกลุ่มน้อยในประเทศเช่นเดียวกับการสอนภาษาต่างประเทศ เช่น ภาษาอังกฤษ ภาษาจีน การที่รัฐจะยอมให้มีการเรียนการสอนในระบบโรงเรียนด้วยการใช้อักษรตัวเขียนที่หลากหลายนั้นเป็นเรื่องที่ยากและขาดความพร้อมที่จะเริ่มต้นได้ ทั้งในเรื่องของความเข้าใจ การยอมรับในเรื่องสิทธิ การเตรียมสื่อการเรียนการสอนและบุคลากรครู ดังนั้นความคิดเห็นในแนวทางนี้จึงเห็นว่าการสร้างระบบตัวเขียนด้วยอักษรไทยมาใช้ในการเรียนการสอนควบคู่กับการสอนภาษาไทยมาตรฐานในระดับชั้นอนุบาลและประถมต้นเป็นทางออกที่เป็นไปได้ ส่วนอักษรดั้งเดิมของแต่ละภาษานั้นจะสอนให้แก่เด็กนักเรียนในชั้นเรียนที่สูงขึ้นไป

ภาษาอ่าซำสากล ความสัมพันธ์ของเครือญาติข้ามพรมแดน กลุ่มชาติพันธุ์อ่าซำซึ่งกระจายตัวอาศัยอยู่ในเขตชายแดนของรัฐชาติต่างกันคือ รัฐชาติไทย พม่า จีน และลาว แต่มีความสัมพันธ์กันในทางเครือญาติ ประวัติศาสตร์ และวิถีวัฒนธรรม การอยู่ภายใต้การปกครองของรัฐชาติที่ต่างกันทำให้กลุ่มชาติพันธุ์อ่าซำต้องปรับตัวไปตามบริบททางการเมืองสังคมและวัฒนธรรมของแต่ละรัฐชาตินั้น ในบริบทของการใช้ภาษาก็เช่นเดียวกัน กล่าวคือ ชาวอ่าซำในทุกรัฐชาติสามารถใช้ภาษาอ่าซำเป็นภาษาพูดในชีวิตประจำวัน ซึ่งมีสำเนียงภาษาพูดที่แตกต่างหลากหลายกันไปในแต่ละพื้นที่ แต่ต้องใช้ภาษาเขียนของรัฐชาตินั้นๆ ในพื้นที่ที่เป็นทางการ เมื่อเข้าเรียนในโรงเรียน ในมหาวิทยาลัย หรือในการติดต่อสื่อสารสาธารณะ ในประเทศจีนมีชาวอ่าซำกลุ่มย่อยๆ อีกหลายกลุ่ม รัฐบาลจีนได้จำแนกกลุ่มชาติพันธุ์อ่าซำต่างๆ รวมไว้ภายใต้ชื่อกลุ่มฮานี (Hani) มีเขตปกครองตนเองของชาวฮานีอยู่บริเวณแม่น้ำแดงในเขตเมืองหงเหอและหยวนหยาง (Honghe-Yuanyang) และรับรองภาษาฮานีให้เป็นภาษาทางการสำหรับกลุ่มชาติพันธุ์อ่าซำ-ฮานีทั้งหมดในประเทศจีน ซึ่งเป็นภาษาเขียนระบบอักษรโรมัน คล้ายระบบเขียนแบบพินอิน (Pin Yin) ของภาษาจีนกลาง ขณะที่ในประเทศไทยและประเทศพม่า ระบบการเขียนภาษาอ่าซำถูกสร้างและพัฒนาขึ้นโดยกลุ่มมิชชันนารีที่เข้ามาเผยแผ่ศาสนาคริสต์เป็นระบบภาษาเขียนที่ใช้อักษรโรมันเป็นหลัก โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองเชียงตุง รัฐฉาน ประเทศพม่า

และได้แพร่เข้ามาถึงประเทศไทย เฉพาะในประเทศไทยระบบภาษาเขียนที่มีขัณฑนารีได้ประดิษฐ์ไว้ให้นี้มีระบบที่แตกต่างกันไปประมาณเกือบสิบระบบและนำไปใช้ในทางศาสนาคริสต์ จึงมีชาวอ่าข่าที่หันไปนับถือศาสนาคริสต์ใช้กันภายในกลุ่ม ส่วนชาวอ่าข่าที่ยังคงยึดถือแบบแผนวัฒนธรรมดั้งเดิมไม่มีโอกาสได้เรียนรู้ภาษาเขียนเหล่านี้ แต่ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาได้เกิดการเคลื่อนไหวของชาวอ่าข่าในบริเวณชายขอบรัฐชาติเหล่านี้ เพื่อสร้างอัตลักษณ์ความเป็นอ่าข่าร่วมกันทั้งในทางประวัติศาสตร์ ประเพณี วัฒนธรรม ภาษาเขียนร่วม (Common language) จึงกลายเป็นประเด็นตั้งต้นสำคัญที่ชาวอ่าข่าจากประเทศไทย ลาว พม่า และจีนต้องตกลงร่วมกันว่าจะเลือกใช้อย่างไร จนกระทั่งปลายปี 2552 จึงได้ข้อตกลงร่วมกันในการเลือกใช้ภาษาเขียนร่วมเพื่อการฟื้นฟูประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม อ่าข่า และได้เริ่มนำไปใช้ในสื่อต่างๆ ทั้งการจัดพิมพ์หนังสือ ซีดีเรียนภาษา และวัฒนธรรม เว็บไซต์ สื่อภาพยนตร์ สารคดี บทเพลง และการสื่อสารทั้งส่วนตัวและสาธารณะ (Panadda, 2010)

จากปรากฏการณ์ดังกล่าว ชี้ให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่าอุดมการณ์ชาตินิยม ที่เน้นสร้างสำนึกความเป็นไทย ความรักชาติไทย โดยมุ่งสร้างเอกภาพความเป็นไทยอย่างไม่เข้าใจและไม่ยอมรับความหลากหลายทางภาษาและวัฒนธรรมที่มีปฏิบัติการจริงในวิถีชีวิตผู้คนในชาติอยู่ตลอดมาจนถึงปัจจุบัน ไม่สามารถตอบสนองต่อปฏิบัติการทางภาษาและวัฒนธรรมอันหลากหลายที่เกิดขึ้นจริงในชีวิตประจำวันได้ ยิ่งในโลกโลกาภิวัตน์ที่มีการเคลื่อนย้ายถิ่นฐานของผู้คนมากขึ้น สังคมไทยต้องอยู่ร่วมกับชุมชนแรงงานข้ามชาติจากประเทศเพื่อนบ้าน ทั้งจากพม่า ลาว เขมรที่เข้ามาเป็นแรงงานในประเทศมากมาย เรายังต้องอยู่ร่วมกับชุมชนผู้สูงอายุชาวญี่ปุ่นที่เข้ามาพำนักรักษาตัวใช้ชีวิตในสังคมไทยเพิ่มมากขึ้น เราต้องเผชิญกับนักท่องเที่ยวรุ่นใหม่จำนวนมากจากประเทศจีน ขณะเดียวกันประชาชนไทยก็ต้องเตรียมพร้อมที่จะปรับตัวเรียนรู้กับชุมชนประเทศเพื่อนบ้านในประชาคมอาเซียนที่กำลังจะเกิดขึ้นเร็ว ๆ นี้ การขาดความไม่เข้าใจและไม่ยอมรับความหลากหลายทางภาษาและวัฒนธรรมนี้ ส่งผลให้การดำเนินนโยบายด้านต่างๆ โดยเฉพาะในด้านการศึกษาและการจัดการทางวัฒนธรรม เป็นไป

ในทิศทางเดียวที่มุ่งส่งเสริมกระแสหลักของภาษาและวัฒนธรรมแห่งชาติ ขาดการสนับสนุนให้ชุมชนต่าง ๆ ดำรงอัตลักษณ์ทางภาษาและวัฒนธรรมของตน ได้อย่างมีศักดิ์ศรีและภาคภูมิใจ ชุมชนภาษาชาติพันธุ์ต่างต้องดิ้นรนรักษามรดกทางปัญญาของตนผ่านการถ่ายทอดทางภาษาและวัฒนธรรมในช่องทางและเงื่อนไขที่เต็มไปด้วยข้อจำกัด แต่ประสบการณ์ของชุมชนภาษาในรัฐชาติไทยได้แสดงให้เห็นแล้วว่า สังคมไทยดำรงอยู่ร่วมกันมาบนรากฐานแห่งความหลากหลายทั้งในทางภาษา ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ชาติพันธุ์ และพร้อมที่จะพัฒนาศักยภาพทางภาษาและวัฒนธรรมของชุมชนควบคู่กันไปพร้อมกับสำนึกร่วมแห่งความเป็นไทยในจินตนาการของชุมชนชาติ ดังนั้น ชุมชนชาติไทยจำเป็นที่จะต้องพิจารณาแนวทางเลือกใหม่ ๆ ในการสร้างความเข้มแข็งของสังคมให้เกิดขึ้น การใช้นโยบายเอกภาษาเพื่อสร้างเอกภาพทางภาษาและวัฒนธรรมแห่งชาติ ได้กลายเป็นข้อจำกัดที่ปิดล้อมสังคมไทยให้ไม่สามารถปรับตัวรับมือกับกระแสความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทั้งในสังคมไทยและในสังคมโลกที่มีการปะทะกันของวัฒนธรรมที่แตกต่างหลากหลายได้ทันการณ์ การเลือกดำเนินนโยบายภาษาพหุภาษาในระดับชุมชนชาติพันธุ์ น่าจะเป็นทางเลือกหนึ่งที่จะช่วยสร้างรากฐานแห่งความเข้าใจความมั่งคั่งของชุมชนภาษาและวัฒนธรรมที่หลากหลายได้อย่างมั่นคง ช่วยเพิ่มพื้นที่ทางสังคมให้แก่ชุมชนภาษาชาติพันธุ์ให้ดำรงอยู่ในสังคมได้อย่างสง่างาม มีศักดิ์ศรีและภาคภูมิใจในรากเหง้าแห่งชาติพันธุ์ของตน และเป็นส่วนหนึ่งของกันและกันในสังคมไทยที่ช่วยเสริมสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในระดับชุมชนชาติไทยได้อย่างยั่งยืน

สรุป

ภาษาไทยมาตรฐานได้ถือกำเนิดขึ้นในยุคการสร้างรัฐชาติไทย และได้มีบทบาทโดดเด่นอยู่ในเวทีการเมืองของอุดมการณ์ชาตินิยมของรัฐบาลไทยมาเป็นเวลายาวนานจวบจนถึงปัจจุบัน การที่ประเทศไทยไม่มีการกำหนดและดำเนินนโยบายที่ชัดเจนต่อสังคมพหุภาษาและวัฒนธรรมที่ดำรงอยู่ตลอดมาในสังคมไทย นอกจากจะไม่เปิดโอกาสทางสังคมวัฒนธรรมให้กับชุมชนภาษาชาติพันธุ์อื่นที่อยู่

ร่วมกันในสังคมแล้ว ยังเป็นการลดรอนสิทธิทางภาษาและวัฒนธรรมของชุมชนต่าง ๆ ด้วยการเพิกเฉย ไม่ไว้วางใจ ไม่สนับสนุน หรือกีดกันขัดขวาง ศักยภาพของชุมชนต่าง ๆ ในกระบวนการฟื้นฟูและรักษาอัตลักษณ์ทางภาษา วัฒนธรรม และชาติพันธุ์ของตน การดำเนินนโยบายภาษาแบบเอกภาษาที่ให้ความสำคัญแต่เพียงภาษาไทยมาตรฐานเพียงภาษาเดียว ในด้านหนึ่งได้ช่วยสร้างอัตลักษณ์ความเป็นไทยร่วมกันในชุมชนชาติ แต่ขณะเดียวกันก็เป็นการร่อนทำลายอัตลักษณ์ทางภาษาชาติพันธุ์ของผู้คนกลุ่มเล็กกลุ่มน้อยในสังคมไปด้วยเช่นเดียวกัน อย่างไรก็ตามการปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันได้แสดงให้เห็นแล้วว่า การดำเนินนโยบายเอกภาษาไม่สามารถสกัดกั้นวิถีชีวิตทางภาษาและวัฒนธรรมอันหลากหลายที่ดำเนินอยู่จริงได้ แม้ในส่วนของภาษาไทยมาตรฐานเองก็มีการเปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหวไปตามบริบทความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยและสังคมโลกด้วยเช่นกัน บทความนี้ขอเสนอให้รัฐไทยปลดล็อกจากการยึดมั่นอุดมการณ์ชาตินิยมเช่นในอดีต โดยหันมาพิจารณาทางเลือกในการดำเนินนโยบายพหุภาษาแทนที่นโยบายเอกภาษา ที่เคยรวมศูนย์ปฏิบัติการทางภาษาในชีวิตประจำวันจริงของผู้คนในชาติไว้แต่เพียงภาษาไทยมาตรฐานภาษาเดียว โดยควรจะกำหนดเป็นนโยบายที่ชัดเจนเพื่อการยอมรับการดำรงอยู่ของชุมชนภาษาเหล่านี้อย่างจริงจัง เพื่อเพิ่มพื้นที่ทางสังคม สนับสนุน และส่งเสริมชุมชนภาษาต่าง ๆ ให้สามารถใช้ภาษาของตนดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ได้อย่างเต็มที่ ซึ่งจะช่วยลดความขัดแย้งอันเกิดจากความไม่เข้าใจความแตกต่างหลากหลายของวัฒนธรรมภาษาที่ซับซ้อน และเป็นการเสริมสร้างเอกภาพความเป็นหนึ่งเดียวของชุมชนชาติบนรากฐานของความหลากหลายของชุมชนภาษาที่มั่งคั่งและเติบโตอย่างมั่นคงต่อไป

เชิงอรรถท้ายบท

- 1 สวีไลและคณะ (2545) พบว่ามีอย่างน้อย 14 กลุ่มภาษาชาติพันธุ์ ที่ตกอยู่ในสภาวะใกล้สูญสิ้น ได้แก่ ภาษาของ กะซอง ชัมเร อูซุง มลาปริ มานี ญัฮกูร ไล่ (ทะวืง) ลัวะ (ละเวือะ) ละว้า (ก่อง) อิมปี บิซุ อูรักละไว และ มอเกลิน

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- ชัยมงคล เฉลิมสุขจิตศรี. 2551. “การศึกษาในภาษาดั้งเดิมในมุมมองของประเด็นสิทธิมนุษยชน: กรณีศึกษาภาษาเขมรของชนชาติดั้งเดิมเขมรในจังหวัดสุรินทร์ ประเทศไทย” ใน บทควมนำเสนอในการประชุมวิชาการ *ชาตินิยมกับพหุวัฒนธรรม* ณ ศูนย์ประชุมนานาชาติ โรงแรมดิเอ็มเพรส เชียงใหม่, 22-23 ธันวาคม 2551: 143-149.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (บก. แปล). 2552. *ชุมชนจินตกรรม: บทสะท้อนว่าด้วยกำเนิดและการแพร่ขยายของชาตินิยม* แปลจาก เบน แอนเดอร์สัน. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ประสิทธิ์ ลิปรีชา. 2550. “ระบบการศึกษาและภาษาในกระบวนการสร้างรัฐชาติไทย” *สังคมศาสตร์* 19(1): 277-309.
- ม.ป.ช. 2556. *ห้องเรียนสองวัฒนธรรม: บ้านมอวาติ พื้นที่เขตวัฒนธรรมพิเศษ*. เชียงใหม่: ศูนย์ศึกษาชาติพันธุ์และการพัฒนา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- มูลนิธิชนเผ่าพื้นเมืองเพื่อการศึกษาและสิ่งแวดล้อม (มกส.) และสมาคมศูนย์รวมการศึกษาและวัฒนธรรมของชาวไทยภูเขาในประเทศไทย. 2556. *ปฏิญญาสหประชาชาติว่าด้วยสิทธิชนเผ่าพื้นเมือง*. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์เอโอพีพี.

ยุกติ มุกดาวิจิตร. 2551. “สังคมพหุภาษาในยุคที่ไร้พื้นฐาน: นโยบายและปฏิบัติการจากมุมมองข้ามวัฒนธรรม” บทควมนำเสนอในการประชุมวิชาการ *ชาตินิยมกับพหุวัฒนธรรม* ณ ศูนย์ประชุมนานาชาติ โรงแรมดิเอ็มเพรส เชียงใหม่, 22-23 ธันวาคม 2551. หน้า 181-194.

สายชล สัตยานุรักษ์. 2551. “ชาตินิยม วัฒนธรรม และความขัดแย้ง” ใน *บทความแนวคิด การประชุมวิชาการ ชาตินิยมกับพหุวัฒนธรรม*, หน้า 99-214. เชียงใหม่: ศูนย์ภูมิภาคด้านสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สุวิไล เปรมศรีรัตน์ และคณะ. 2545. “แผนที่ภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในประเทศไทย”. *วารสารภาษาและวัฒนธรรม* 21(1): 5-35.

_____. 2547. *แผนที่ภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.

สุวิไล เปรมศรีรัตน์. 2551. “นโยบายทางภาษาสำหรับกลุ่มชาติพันธุ์”, บทควมนำเสนอในการประชุมวิชาการ *ชาตินิยมกับพหุวัฒนธรรม* ณ ศูนย์ประชุมนานาชาติ โรงแรมดิเอ็มเพรส เชียงใหม่, 22-23 ธันวาคม 2551. หน้า 41-53.

เสกสรรค์ ประเสริฐกุล. 2551. “รัฐชาติ ชาติพันธุ์ และความทันสมัย” ใน *บทความแนวคิด การประชุมวิชาการ ชาตินิยมกับพหุวัฒนธรรม* หน้า, หน้า 99-214. เชียงใหม่: ศูนย์ภูมิภาคด้านสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ภาษาอังกฤษ

- Anderson, Benedict R. O'G. 1991. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.
- Diller, Anthony. 1991. "What Makes Central Thai a National Language?" in Craig J. Reynolds (ed.), *National Identity and Its Defenders: Thailand, 1939-1989*, pp. 87-131. Chiang Mai: Silkworm Books.
- Keys, Charles F. 2003. "The Politics of Language in Thailand and Laos" in Michael E. Brown and Sumit Ganguly (eds.), *Fighting Worlds: Language Policy and Ethnic Relations in Asia*, pp. 177-210. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Simmee Oupra. 2009. *Language Ecology and Language Planning in Chiang Rai Province, Thailand*. Thesis Submitted for the Degree of Doctor of Philosophy in Linguistics, Department of Linguistics, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Adelaide, Australia.
- Panadda Boonyasaranai. 2010. *The Development and Use of Common Akha Orthography Development*. Ph.D. Dissertation in Linguistics, Mahidol University.
- Pine, Judith M.S. 2002. *Lahu Writing and Writing Lahu: An Inquiry into the Value of Literacy*. Thesis Submitted for the Degree of Doctor of Philosophy in Anthropology, Department of Anthropology, University of Washington.
- Smalley, William Allen, Chia Koua Vang, Gnia Yee Yang. 1990. *Mother of Writing: The Origin and Development of a Hmong Messianic Script*. Project translator by Mitt Moua, The University of Chicago Press.
- Yukti Mukdawijitra. 2007. *Ethnicity and Multilingualism: The Case of Ethnic Tai in the Vietnamese State*. Ph.D. Dissertation in Anthropology, University of Wisconsin-Madison.